

9. Wehe, W. Geist und Form des deutschen Aphorismus // Der Aphorismus: zur Geschichte, zuden Formen und Möglichkeiten einer literarischen Gattung / Hrsg. von G. Neumann (Wege der Forschung; Bd. 356). - Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1976.

Канцавая Г.М.

(*Брэст, УА «БрДУ імя А.С. Пушкіна»*)

АФАРЫЗМ З ПАЗІЦЫІ ФРАЗЕАЛОГІІ: ПАДАБЕНСТВА І АДРОЗНЕННЕ

Да сённяшняга дня ў лінгвістыцы спрэчным з'яўляецца пытанне пра адносіны афарызмаў да разраду фразеалагічных адзінак. Прыхільнікі вузкага разумення фразеалогіі выводзяць афарыстыку за межы фразеалогіі. Аднак у лінгвістыцы існуе і шырокае разуменне фразеалогіі, згодна з якім у яе ўключаюцца і афарызмы, якія, як і фразеалагізмы, з'яўляюцца ўзнаўляльнымі адзінкамі, цэласнымі па сваім значэнні і ўстойлівымі па структуры і складзе. У аснову гэтага азначэння афарызма, як бачна, пакладзены прыметы фразеалагізма: пад фразеалагізмам разумеецца «ўстойлівая, узнаўляльная, не менш як двухкампанентная моўная адзінка, якая спалучаецца са словамі свабоднага ўжывання і мае цэласнае значэнне, не роўнае суме значэнняў яе кампанентаў» [1, с. 5]. Ведаючы асноўныя прыметы фразеалагізмаў, паспрабуем вылучыць асноўныя адрозненні паміж афарызмамі і фразеалагізмамі:

1. Узнаўляльнасць. Пад узнаўляльнасцю фразеалагізма разумеецца яго «рэгулярная паўтаральнасць, выкарыстанне як гатовай цэласнай адзінкі» [1, с. 5]. Фразеалагічныя адзінкі не ствараюцца кожны раз у працэсе маўлення, а ўзнаўляюцца ў памяці людзей у гатовым выглядзе і выкарыстоўваюцца потым у тым ці іншым сказе. Разнастайныя фразеалагічныя адзінкі могуць удзельнічаць у стварэнні афарызмаў: *трымаць высокую нос – Адны трымаюць нос высокая, другія ў дол спускаюць вока* (Я. Колас). Трэба адзначыць, што афарызм узнаўляецца значна радзей чым любы фразеалагізм. *Хоць цесць і свой чалавек і ў зяцёвы справы лішне нос не торкае, але не ўсё можна ў хаце гаварыць. Бо, як вядома, і сцены маюць вушы* (І. Навуменка); *Мой бохан неяк сказаў адзіную разумную ісціну: усё новае – даўно забытае старое* (І. Шамякін).

2. Цэласнасць. Семантычная цэласнасць фразеалагізма – гэта яго «ўнутранае адзінства, нераскладальнае на асобныя значэнні кампанентаў» [1, с. 7]; значэнні асобных кампанентаў фразеалагізма не адпавядаюць значэнню ўсёй фразеалагічнай адзінкі. Афарызм можа мець адначасова літаральнае значэнне і пераносны сэнс: *Вялікага дуба не бывае з карэннем малым* (К. Кірэенка); *Але не звязаш ты парваных струн, з двух сэрцаў не зрабіць адно* (А. Астрэйка); *З адным крылом ніхто ляцець не можа, з ад-*

ным крылом – нібы зусім без крыл (А. Бачыла); *Што адцвіло – таму сатлець* (Н. Мацяж); *У кожнай песні свае тоны і свой адбітак глыбіні* (Я. Колас).

У.В. Вінаградаў адзначаў, што ва ўстойлівых адзінках словы цесна звязаны адно з другім і, выкарыстоўваючыся для выражэння канкрэтнай ідэі ці вобраза, трацяць сваю самастойнасць і маюць сэнс толькі ў непарыўным адзінстве словазлучэння [2]. Безумоўна, што адно слова, выдзеленае з афарызма, не зможа даць уяўлення пра сам афарызм. Аднак і слова, выдзеленае са сказа, таксама не заўсёды будзе зразумелым па-за кантэкстам, г.зн. страціць сваю інфарматыўнасць. Так і афарызм, які страціў лексему, не зможа адлюстраваць усю прыгажосць сваёй формы і зместу, аднак частку інфармацыі ўсё-такі перадаць зможа ў адрозненні ад любой фразеалагічнай адзінкі: *Бяда і радасць ходзяць побач вечна – людзей ратуе толькі чалавечнасць* (П. Панчанка); *Хвала і слава могуць разлучыць, а гора і бяда заўсёды зблізяць* (П. Панчанка).

3. Структурная ўстойлівасць. Асобая структурная ўстойлівасць фразеалагізмаў вызначаецца цэласнасцю і непадзельнасцю выражаемага імі значэння. Устойлівасць іх структуры абумоўлівае ў сваю чаргу адзінства сінтаксічнай функцыі, якую яны выконваюць у сказе: *Я мог пагарачыцца, мог **наламаць дроў**, але ніколі не пераступаў чалавечых законаў* (І. Шамякін); *Ад яго патрабуецца толькі адно – выконваць **літара ў літару** тое, што яму загадалі, гэта значыць рабіць «выверанья, узгодненя дзеянні»* (А. Вярбіцкі). Афарызм з’яўляецца закончанай думкай, г.зн. сказам, але пры гэтым заўсёды захоўвае сваю цэласнасць і сінтаксічную структуру: *Лепей недаацаніць сябе, чым пераацаніць. Калі недаацэніш – цябе напавяць людзі. Пераацэніш – таксама напавяць пасля* (Я. Сіпакоў); *Калі ты камусьці хоць трошкі патрэбен, дык хочацца шчодра і радасна жыць* (С. Грахоўскі).

4. Ідыяматычнасць. Фразеалагічныя адзінкі валодаюць ідыяматычнасцю, г.зн. значэнні фразеалагічных адзінак нельга вывесці з сукупнасці значэнняў кампанентаў, якія ўваходзяць у іх склад. Сукупнае значэнне слоў і словазлучэнняў у складзе афарызма не валодае ідыяматычнасцю, г.зн. афарызмы складаюцца са слоў з пэўным самастойным лексічным значэннем, чаго нельга сказаць пра фразеалагізмы, кампаненты якіх цалкам ці часткова пазбаўлены семантычнай самастойнасці: *Кожны з нас прынасае Радзімы куток, каб да старасці чэрпаць адтуль успаміны – дым над хатай, снапамі прыціснуты ток, матчын спеў і гароды, прапахлыя дымам...* (П. Панчанка); *Гаварыць з незнаёмым чалавекам, які разумее цябе, – асалода. Маўчаць з блізкім чалавекам, які таксама разумее цябе, – яшчэ большая асалода* (Я. Сіпакоў).

5. Гатовыя адзінкі мовы. Існаванне фразеалагізмаў як гатовых адзінак мовы абумоўлівае магчымасць стварэння фразеалагічных слоўнікаў, якія ставяць перад сабой мэту – апісанне значэнняў фразеалагізмаў і сферы іх выкарыстання. Зборнікі ж афарызмаў уяўляюць сабой не апісанні значэнняў афарызмаў, а іх сістэматызаваныя тэматычныя калекцыі ці зборнікі.

6. Розныя ўзроўні мовы. Фразеалогія ўнутрана звязана з лексікалогіяй, сінтаксісам і словаўтварэннем, так як структура фразеалагізмаў супадае са структурай спалучэнняў (злучэнняў) слоў ці сказаў, а значэнне – са значэннем лексічнага тыпу. Пры стварэнні афарызмаў аўтары выкарыстоўваюць увесь комплекс лінгвістычных аспектаў мовы, асобае месца ўдзяляючы выкарыстанню розных стылістычных фігур: *Не мяняй свой куток на прастору чужую – на прасторы чужой птушка гнёзды не ўе* (Р. Барадулін); *Жыццё – гэта мільёны сітуацый, мільёны характараў. І мільёны лёсаў* (В. Быкаў); *Выйсці з сябе не цяжка, цяжка ў сябе ўвайсці* (Р. Барадулін). Фразеалагізмы, наадварот, узнікаюць у выніку спецыфічнага семантычнага развіцця лексічных сродкаў у пэўных сінтаксічных і стылістычных умовах [2, с. 192]. Фразеалогія – гэта навука, блізкая па сваёй сутнасці да лексікалогіі, а вывучэнне афарызмаў павінна адбывацца з розных лінгвістычных пунктаў погляду.

7. Актуальнае чляненне. Слова, якія ўваходзяць афарызм, нярэдка могуць быць выдзелены лагічным націскам: *Дзіця без дзяцінства – сівы лунь. Дзіця без душы – ледзяны слуп. Дзіця без працы – трукень* (У. Ліпскі); *Добра быць коласам, але шчаслівы той, каму дадзена быць васільком. Бо нашто каласы, калі няма васількоў?* (М. Багдановіч). Фразеалагізмы пазбаўлены актуальнага члянення. Амаль ні на адным з кампанентаў фразеалагізма нельга паставіць лагічнага націску.

8. Структура. Структурная характарыстыка фразеалагічных адзінак ляжыць у аснове рознагалосся ў класіфікацыях. Азначэнні, які падраўмяваюць пад фразеалагічнымі адзінкамі словы ці словазлучэнні, не даюць магчымасці аднесці да даных класіфікацый афарызмы. Як заўважае Л.П. Крысін, семантычная цэласнасць і ўзнаўляльнасць з'яўляюцца прыметамі, якія збліжаюць фразеалагізм са словам [3, с. 169]. Прыводзячы асноўныя адрозненні паміж фразеалагізмам і словам, Л.П. Крысін называе самае важнае, на наш погляд, адрозненне фразеалагізмаў ад афарызмаў: «Фразеалагізмы, як і словы, выступаюць у сказе ў якасці галоўных ці даданых членаў сказа» [3, с. 169]. Фразеалагізмы ўяўляюць сабой спалучэнні двух ці болей слоў, у аснове структурнага афармлення якіх ляжаць граматычныя законы мовы. Важны ўплыў на семантычныя асаблівасці фразеалагізмаў аказваюць граматычныя катэгорыі і граматычныя формы іх

слоў-кампанентаў, якія могуць быць выражаны рознымі часцінамі мовы [4, с. 106]. Відавочнымі становяцца структурныя адрозненні афарызмаў і фразеалагічных адзінак, так як афарызм уяўляе сабой закончаную думку і з'яўляецца па сваёй структуры сказам, а не членам сказа, і нават не яго часткай: *Чалавек без вачэй – яшчэ чалавек... Чалавек без слыху – яшчэ чалавек... І без рук ды без ног чалавек – чалавек... Чалавека няма без душы!* (У. Рубанаў); *Даўно з бясмерцем людзі ў добрай згодзе. Яно заўжды трымаецца на тым – мы каласамі ў гэты свет прыходзім, каб сілу даць зярнятам маладым* (С. Законнікаў); *Не шукай на свеце нейкую падкову, што прыносіць шчасце і знішчае злосць. Не чакай ад неба цудаў і спакою, ведай: на зямлі ты – гаспадар, не госць* (П. Пруднікаў).

9. Рэлевантнасць для вывучэння з пазіцыяй тэорыі тэксту. Афарызм – гэта асобы від тэксту, мікратэкст абагульняльнага характару, які выражае тыпізаваную, закончаную і глыбокую думку ў сціслай, лаканічнай форме. Вызначэнне сказа як найменшай камунікатыўнай адзінкі і найменшай адзінкі маўлення падразумявае пад сабой наяўнасць больш буйной адзінкі маўлення, якой з'яўляецца тэкст. У адным макратэксце можа быць вылучана розная колькасць мікратэктаў. Афарызм з'яўляецца наглядным прыкладам мікратэксту, так як прысвечаны адной тэме і можа складацца з рознай колькасці сказаў. Важным адрозненнем сказа ад мікратэксту з'яўляецца паўната паведамлення, якая перадаецца мікратэкстам, хоць сказ таксама з'яўляецца адзінкай перадачы і захавання інфармацыі. Адрозненне заключаецца ў аб'ёме інфармацыі, якая перадаецца мікратэкстам і сказам. Аднесці афарызмы да макратэктаў не ўяўляецца магчымым, што тлумачыцца структурай афарызма, які складаецца не з мікратэктаў, а са сказаў: *Дзіўную ўласцівасць маюць чуткі. Як снежны ком, які коціцца з гары, абрасце новымі пластамі, павялічваецца ў памерах, так і кінутае чалавечыя слова, перададзенае другому і трэцяму, змяняецца да непазнавальнасці* (І. Навуменка); *У гэтым мітуслівым, імклівым, поўным сутычак свеце кожнаму чалавеку трэба другі чалавек, да якога можна прыйсці, расказаць аб згрызотах, паспавадацца душой. Чалавек, які ўсё зразумее, суцешыць, сцішыць боль і пакуту. Такой павінна быць жонка для мужа і муж для жонкі!..* (І. Навуменка). Акрамя гэтага, сам афарызм можа ўваходзіць у макратэкст, напрыклад, уяўляць сабой эпіграф да сачынення. Выкарыстанне фразеалагізмаў заўсёды звязана з канкрэтнымі маўленчымі сітуацыямі. Такім чынам, фразеалагізмы звычайна з'яўляюцца часткай мікратэксту, аднак у адрозненні ад афарызмаў самі сабой мікратэкст уяўляць не могуць.

У афарызмах могуць выкарыстоўвацца ў якасці прэцэдэнтных тэкстаў прыказкі і прымаўкі, іншыя афарызмы, што сведчыць пра магчымасці афарызма як самастойнага маўленчага жанру: *Нельга ўвайсці ў адну раку*

двойчы. А мне – удалося. У раку маленства. У мроях (В. Рагаўцоў); 3 песняй лягчэй жыць. Толькі не заўсёды яе лёгка спяваць (В. Рагаўцоў).

Такі чынам, афарызмы з'яўляюцца самастойным маўленчым жанрам, які валодае асобым наборам лінгвістычных сродкаў усіх моўных узроўняў. Вывучэнне афарызмаў з пазіцыі фразеалогіі дае няпоўнае, а некаторы раз нават няправільнае ўяўленне аб адным з найстаражытнейшых маўленчых жанраў.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Лепешаў, І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы : вучэб. дапам. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 271 с.
2. Виноградов, В. В. Избранные труды: Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
3. Крысин, Л. П. Современный русский язык. Лексическая семантика. Лексикология. Фразеология. Лексикография : учеб. пособие / Л. П. Крысин. – М. : Академия, 2009. – 240 с.
4. Хайруллина, Р. Х. Структура фразеологизма как отражение грамматического строя языка / Р. Х. Хайруллина, Г. Р. Галиева // Преподаватель XXI век. – 2007. – № 1. – С. 106–111.

Капцова Ю.А.

(Брэст, УА «БрДТУ»)

АНТРАПАНІМІЧНЫ ЭТАС МАСТАЦКАГА ТВОРА (НА ПРЫКЛАДЗЕ ТВОРЧАСЦІ Я. БРЫЛЯ)

У тэксце мастацкага твора антрапонімы (мянушкі) выступаюць не толькі ў якасці ідэнтыфікацыйнай функцыі, але і носьбітамі яго этасу. Сувязь паміж онімам і яго рэферэнтам не з'яўляецца ўмоўнай. Мянускай заўважаецца істотная рыса, якая сімвалічна ўвасабляе галоўную ідэю суб'екта намінацыі.

З лінгвістычнага пункту погляду мянушкі належаць да вербальных некамунікатыўных рэсурсаў маўлення. Мянуска заўважае нейкі недахоп персанажа літаратурнага твора.

Неафіцыйныя найменні дэскрыптыўныя па сваёй сутнасці і валодаюць якасцю вербальнасці. Яны самі «гавораць» аб сваім носьбіце да таго жшчэ, як ён сябе праявіць, і да яго ўспрымання і этычнай інтэрпрэтацыі другімі персанажамі мастацкага твора. З рэальнасцю гэтых дэскрыпцый звязана іх вербальна-інтэрактыўная сутнасць. Яны не адлюстроўваюць уласцівасці асобы, аднак увасабляюць якасці рэферэнта, якія праяўляюцца у яго дзейнасці і паводзінах. У гэтым і заключаецца іх этычная сутнасць.